

Chudzyński, Marian

Osiągnięcia Towarzystwa Naukowego Płockiego w upowszechnianiu wiedzy o Mazowszu płockim (w 100 rocznicę odrodzenia Towarzystwa Naukowego Płockiego)

Notatki Płockie 52/4-213, 3-13

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OSIĄGNIĘCIA TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO W UPOWSZECHNIANIU WIEDZY O MAZOWSZU PŁOCKIM (W 100. ROCZNICĘ ODRODZENIA TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO)

W 2007 r. – w marcu minęła 100. rocznica wznowienia działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego. Towarzystwo Naukowe w Płocku powstało 3 czerwca 1820 r. i działało do 1830 r. pod nazwą Towarzystwa Naukowego przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej (obecnie Liceum Ogólnokształcące im. Marszałka Stanisława Małachowskiego). Już w tym pierwszym okresie swojej działalności Towarzystwo zapisało się wieloma osiągnięciami na niwie badań regionalnych (warto tu wspomnieć liczne opracowania o Mazowszu Wincentego Hipolita Gawareckiego czy Kajetana Morykoniego, rektora Szkoły Wojewódzkiej Płockiej)¹. Po latach zapomnienia spowodowanego klęską powstania listopadowego, a potem styczniowego odżyła pamięć o dawnym Towarzystwie Naukowym. Stało się to między innymi za sprawą ks. Antoniego Brykczyńskiego. Ten świątły ksiądz profesor Seminarium Duchownego w Płocku podjął działalność zmierzającą do „ocalenia od zapomnienia” dawnego Towarzystwa. Opublikował w trzech kolejnych numerach „Korespondenta Płockiego” w 1878 r. artykuł „Kilka słów o Towarzystwie Naukowym Płockim”². Przypomniał cele i działalność Towarzystwa. Również „Echa Płockie i Włocławskie” często sięgały do płockich tradycji naukowych. W 1902 r. ukazał się w tej gazecie ciekawy artykuł „Towarzystwa naukowe w Płocku (Notatka historyczna). Autor artykułu, zapewne redaktor „Ech” Adam Grabowski, zachęcał do ożywienia dawnego Towarzystwa Naukowego. Pisał: „Ciagniemy dalej prace naszych przodków”³. Z powyższego artykułu dowiadujemy się, że grono ludzi ma zamiar wystąpić do władz carskich o udzielenie pozwolenia na założenie w Płocku Towarzystwa Miłośników Nauki, Sztuki i Literatury.

Na fali wydarzeń rewolucyjnych i narodowych, jakie miały miejsce w Królestwie Polskim w latach 1905–1907, po 77 latach nieistnienia odrodziło się Towarzystwo Naukowe Płockie ściśle związane z oświatą i kulturą płocką. Pod koniec 1906 r. ukazała się w „Przeglądzie Historycznym” obszerna monografia dawnego Towarzystwa Naukowego z lat 1820–1830 pióra płocczanina, w tym czasie sekretarza redakcji „Tygodnika Powszechnego”, Stefana Gorskiego. Gorski zachęcał płocczan do reaktywowania dawnego Towarzystwa.

Dr Aleksander Maciesza, Prezes odrodzonego w 1907 r. Towarzystwa Naukowego Płockiego, burmistrz i prezydent miasta Płocka w latach 1917-1919

Pisał o „pięknej dobie Królestwa Kongresowego, w którym działało Towarzystwo”, ale też wnioskował: „Dziś, dążąc do odbudowy autonomicznego, wypadało by wskrzesić niejedno z urzędzeń, które chlębę prawdziwą ówczesnym pokoleniom przyniosły. Do tych godnych przywrócenia instytucji bezsprzecznie zaliczyć wypada i Wojewódzkie Towarzystwo Naukowe Płockie”⁴.

Gorącym zwolennikiem reaktywowania Towarzystwa Naukowego Płockiego w Płocku był dr Aleksander Maciesza, przybyły do naszego miasta w 1901 r. syn zesańców syberyjskich, lekarz więzienny, aktywny uczestnik wydarzeń lat 1905–1907. Grono osób skupione wokół dr. Macieszy opracowało statut i ogólne kierunki działalności przyszłego Towarzystwa. Władze carskie 28 grudnia 1906 r. zaaprobowały statut. Fakt ten otworzył wkrótce

możliwość powstania w Płocku – po 77 latach przerwy – Towarzystwa Naukowego Płockiego. Datę inauguracyjnego posiedzenia wyznaczono na 23 marca 1907 r. Pierwszym prezesem został dr Aleksander Maciesza. W programie działania stowarzyszenia pisano m.in.: „Musimy zbadać i poznać nasz zakątek kraju... Pierwszym zadaniem być powinno stworzenie biblioteki naukowej publicznej, której podstawą stać się może przeznaczona dla Płocka przez śp. Gustawa Zielińskiego wielka księżnica”.

Tuż po reaktywowaniu Towarzystwa Naukowego Płockiego jego prezes dr Aleksander Maciesza dążył konsekwentnie do przejęcia biblioteki skępskiej Zielińskich, będącej w tymczasowym posiadaniu kapituły płockiej. Już na pierwszym posiedzeniu Zarządu TNP w dniu 2 kwietnia 1907 r. na wniosek prezesa Macieszy powołano Wydział Biblioteczny TNP, którego zadaniem miało być założenie w Płocku biblioteki naukowej. Wkrótce księgozbiór Zielińskich, liczący około 15 tysięcy woluminów (w tym tak cenne pozycje, jak Mikołaja Kopernika „De revolutionibus orbium coelestium”, Norymberga 1543, „Biblia Brzeska” zwana Radziwiłowska, z 1563 r., a także XVI-wieczne kroniki Macieja Miechowity oraz Marcina Kromera) stał się własnością Towarzystwa. Po zakupieniu przez Towarzystwo w 1908 r. starej kanonii przy Rynku Kanonicznym (obecnie plac Narutowicza 8) księgozbiór Zielińskich został tam przeniesiony w 1909 roku⁵.

Już w 1907 r. dr Aleksander Maciesza wydał interesującą pozycję naukową „Atlas statystyczny Królestwa Polskiego”. Atlas został w dużej mierze oparty na materiałach archiwalnych i statystycznych zebranych przez autora w czasie jego pobytu poselskiego w Petersburgu w 1906 r. Jest dedykowany członkom Towarzystwa Naukowego Płockiego. Atlas jest przydatny badaczom historii gospodarczej Mazowsza i Królestwa Polskiego przełomu XIX i XX wieku.

Dr Maciesza jeszcze przed I wojną światową był gorącym zwolennikiem regionalizmu, tj. poznawania najbliższego regionu, jego historii, odrębności kultury i życia gospodarczego. Według dr Anny Stogowskiej, Aleksander Maciesza „Swe teoretyczne zasady regionalizmu budował na pozytywistycznych ustaleniach Stefana Żeromskiego, który widział w regionalizmie zapowiedź lepszego jutra przez zdecydowaną postawę inteligencji dążącej do poprawy życia gospodarczego, rozwijania kultury i oświaty. Regionalizm odwoływał się do patriotyzmów lokalnych zakorzenionych w czasach zaborów i do ukształtowanych wówczas wzorców aktywności społecznej. Dawał zwolennikom tego ruchu poczucie dobrze spełnionego obowiązku obywatelskiego i patriotycznego”⁶. Dr Maciesza już w latach niewoli narodowej był wyznawcą hasła: „Przez pracę regionalną dla dobra Polski”. Maciesza, aby poznać okolice Płocka, organizował wycieczki już w 1907 r. zapraszając na nie młodzież gimnazjalną.

Dr Maciesza wybrany został w 1912 r. na przewodniczącego budowy Męskiego Gimnazjum Polskiego w Płocku, dzisiejszej Jagiellonki. Budowa gmachu Gimnazjum Polskiego trwała zaledwie jeden rok. Budynek został ukończony przed 1 września 1913 r. Był chlubą płocczan. Jego budowę zrealizowaną w tak krótkim czasie uznano za wielki sukces społeczeństwa płockiego, które w latach niewoli carskiej potrafiło zbudować tak okazały gmach Gimnazjum Polskiego w swoim mieście. Był to jednocześnie wielki sukces życiowy prezesa TNP dr Macieszy, który nadzorował budowę szkoły i marzył by budynek był piękny i funkcjonalny⁷.

W tym czasie owocnie pracowało Towarzystwo Naukowe Płockie. Na posiedzeniach w TNP wygłaszano interesujące odczyty. Prezes Maciesza w 1909 r. wygłosił referat programowy „Kierunki działania instytucji Towarzystwa Naukowego w ogóle, a biblioteki–czytelni w szczególności”. Aleksander Maciesza jako prezes TNP podjął też próbę reaktywowania muzeum przy Towarzystwie. Muzeum zaingurowało swoją działalność w 1912 r. specjalną wystawą. Zgromadzono na niej różne okazy z okolic Płocka, by „zobrazować przeszłość i stan obecny naszej prowincji jak najwyszczególniej”⁸.

W 1930 r. Towarzystwo Naukowe Płockie zakupiło od rodziny Humięckich nieruchomość „Pod Opatrznością” przy placu Narutowicza 2 dla potrzeb Muzeum Mazowsza Płockiego. Warto w tym miejscu nadmienić, że wcześniej – w 1928 r. – Muzeum za zgodą wybranego patrona przyjęło nazwę: „Muzeum Mazowsza Płockiego im. Profesora Ignacego Mościckiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej”. Podobno „oczkiem w głowie Prezesa” (Macieszy) był Dział Przyrodniczo-Ludoznawczy. Maciesza w 1932 r. w liście do Inspektora Szkolnego w Płocku zachęcał płockich nauczycieli do korzystania ze zbiorów Muzeum Płockiego. Uważał, że zbiory tego muzeum mają charakter krajoznawczy i mogą być bardzo pomocne w nauczaniu szkolnym⁹.

Dr Aleksandra Macieszę fascynowała zarówno historia Płocka, jak i jego zabytki. Wspólnie z małżonką Marią opracowali i wydali „Przewodnik po Płocku”. Pierwsze wydanie przewodnika ukazało się w 1914 r., ostatnie trzecie zaś w 1922 r. Życzeniem Macieszów było, aby „Przewodnik przyczynił się do poznania przez szersze warstwy jednego z piękniejszych zakątków naszego kraju ojczystego, pełnego pamiątek historycznych i do obudzenia prawdziwej miłości do ziemi ojczystej, a wśród mieszkańców do umiłowania swojego prastarego grodu...”¹⁰.

W niepodległej Polsce (lata 1918–1939) dr Aleksander Maciesza, prezes TNP, był dalej gorącym orędownikiem szeroko pojętego regionalizmu, który miał być nie tylko szerokim ruchem społecznym,

ale też czynnikiem dynamizującym działania ludzi, a także stowarzyszeń i administracji państwowej. Inspiracją dla Macieszy był odczyt wygłoszony w 1924 r. w TNP przez Klemensa Jędrzejewskiego na temat: „Regionalizm – swoistość dzielnicowa, jako zagadnienie kulturalno – gospodarcze”.

W końcu lat dwudziestych władze administracyjne kraju poleciły podjęcie studiów nad całokształtem stosunków występujących w poszczególnych regionach, a także opracowanie wojewódzkich programów w tym zakresie. Prowadzeniem studiów nad regionami miał się zająć powołany w województwie warszawskim Komitet Regionalny. Jednym z jego członków został dr Aleksander Maciesza. Maciesza wygłosił zarówno w TNP, jak i na różnych zjazdach krajowych kilka referatów, w których postulował podjęcie badań nie tylko nad powiatem, ale także nad najmniejszą jednostką administracyjną kraju – gminą. Według Macieszy: „Opis monograficzny powiatu powinien być podręcznikiem, z którego każdy mógłby czerpać wiadomości przy niewielkim nakładzie czasu i pracy, dotyczące zjawisk gospodarczych lub społecznych powiatu albo też poszczególniej gminy”¹¹. Maciesza postulował też, by „w celu rozbudzenia i pogłębienia umiłowania regionów i pracy w duchu regionalnym (...) otoczyć większą opieką sprawy ochrony piękna krajobrazu, zabytki przyrody i kultury, popierać wydatnie regionalną twórczość artystyczną i literacką oraz otoczyć opieką teatr regionalny”¹². Większość tych zadań jest nadal aktualna, mimo upływu dziesiątków lat. Wydaje się, że aktywność dr. Macieszy na polu regionalnym zadecydowała o drugim wydaniu książki wiceprezesa TNP arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego „Płock, Monografia historyczna” w 1930 r.

W 1932 r. z inicjatywy Aleksandra Macieszy zorganizowano przy Bibliotece im. Zielińskich regionalną pracownię naukową. W oddzielnym pomieszczeniu zebrano książki dotyczące Mazowsza i Płocka, a także przygotowano dla interesujących się regionem mazowieckim katalog regionalny. Nawiązując do tych tradycji, kierownictwo Biblioteki Zielińskich wyznaczyło w Czytelni Biblioteki miejsce na zbiory i opracowania dotyczące dziejów Mazowsza i Płocka. TNP zaczęło w 1929 r. wydawać „Rocznik TNP”, a w 1935 interesujący miesięcznik „Życie Mazowsza” z podtytułem „Miesięcznik Regionalny”.

Dwudziestolecie międzywojenne (1918–1939) było dla Towarzystwa Naukowego Płockiego okresem stałego rozwoju. Szczególnie rozwijała się Biblioteka im. Zielińskich. Jej księgozbiór w 1929 r. liczył 45000 tomów, w 1939 już około 70000 tomów. Do 1932 r. biblioteką opiekowało się małżeństwo Rutskich. W 1926 r. biblioteka przejęła między innymi księgozbiór po zmarłym wybitnym historyku

Władysławie Smoleńskim, pochodzącym z Mazowsza Płockiego. Dzięki staraniom prezesa Macieszy i Zarządu do Płocka powrócił ze Związku Radzieckiego w drodze rewindykacji księgozbiór dawnej Szkoły Wojewódzkiej (dziś Liceum Ogólnokształcące im. St. Małachowskiego) i dawnego Towarzystwa Naukowego z lat 1820–1830¹³.

Warto jeszcze nadmienić, że TNP w 1929 r. było współorganizatorem Pierwszej Okręgowej Wystawy Regionalnej z okazji Dziesięciolecia Odrodzenia Państwa Polskiego. Tylko w latach 1929–1939 Zarząd TNP zorganizował 52 posiedzenia naukowe. Referaty i odczyty wygłosili m. in. znany historyk płocki, ks. Władysław Mąkowski, miłośnik kultury kurpiowskiej ks. Władysław Skierkowski, prof. Stefan Baley, dr Marcin Kacprzak, ks. prof. Mieczysław Żywczyński, prof. dr Konrad Jażdżewski, prof. Witold Doroszewski, dr Aleksander Maciesza i wielu innych znanych uczonych tego okresu¹⁴.

W grudniu 1939 r. władze administracyjne niemieckie przejęły muzeum i bibliotekę TNP. W odróżnieniu od Biblioteki Seminarium Duchownego okupant pozostawił zbiory w Towarzystwie Naukowym Płockim, gdyż planował na ich bazie utworzyć muzeum niemieckie świadczące o germańskim pochodzeniu ziem północnego Mazowsza.

Po wyzwoleniu Płocka 21 stycznia 1945 r. Towarzystwo Naukowe Płockie rozpoczęło swoją działalność w nowej sytuacji społeczno-politycznej. Już na drugi dzień jeden z dwóch ocalałych członków przedwojennego Zarządu TNP Bolesław Jędrzejewski dokonał lustracji muzeum i biblioteki Towarzystwa Naukowego Płockiego. Z wielkim zaskoczeniem stwierdził, że podczas okupacji hitlerowskiej zbiory muzealne i biblioteczne, a także wyposażenie siedziby TNP nie zostały zniszczone. O wyniku lustracji Jędrzejewski powiadomił chorego prezesa Aleksandra Macieszę. Oficjalnie Towarzystwo wznowiło działalność 12 lutego 1945 r., tj. w dniu uruchomienia biblioteki. Pierwsze po wojnie Walne Zgromadzenie członków TNP odbyło się 29 kwietnia 1945 r., wybrano Zarząd, a jego prezesem został ponownie dr Aleksander Maciesza. Po jego śmierci 10 października 1945 r. dokonano rekonstrukcji Zarządu i wybrano nowego prezesa w osobie Bolesława Jędrzejewskiego. Pod koniec 1945 r. otwarto ponownie Muzeum Mazowsza Płockiego. Zaczęto organizować odczyty na tematy historyczne i kulturalne. W 1948 r. zorganizowano Pracownię Humanistyczną. Zaczęto też odnawiać pomieszczenia w głównym budynku Towarzystwa przy placu Narutowicza 8, a także w „Domu pod Opatrznością”. Starano się nawiązywać kontakty z różnymi placówkami naukowymi i kulturalnymi

9 października 1983 r. 60-lecie członkostwa w TNP byłego Prezesa Bolesława Jędrzejewskiego

Fot.: Archiwum

w kraju. Wielkim wstrząsem dla Towarzystwa było aresztowanie przez PRL-owską służbę bezpieczeństwa prezesa Bolesława Jędrzejewskiego 13 grudnia 1949 r. Powodem aresztowania była przynależność Jędrzejewskiego w czasie okupacji do Armii Krajowej i reprezentowanie Delegatury Rządu Emigracyjnego na kraj w powiecie płockim¹⁵.

Po aresztowaniu B. Jędrzejewskiego na prezesa TNP został wybrany 7 lutego 1950 roku adwokat Roman Lutyński, wywodzący się z patriotycznej rodziny. Funkcję prezesa pełnił do czerwca 1957 r. Był to okres wyjątkowo trudny w dziejach naszego Stowarzyszenia. Pod koniec grudnia 1949 r. zostały upaństwowione zbiory Muzeum. Towarzystwo zostało pozbawione cennych zbiorów, ale także pewnych funduszy uzyskiwanych z biletów wstępu do Muzeum. Jak podkreśla Anna Stogowska wielką zasługą prezesa Lutyńskiego było uratowanie Biblioteki im. Zielińskich w Płocku, a także wystąpienie się o dotację funduszwą z Polskiej Akademii Nauk na funkcjonowanie Towarzystwa.

Za prezesury adv. Lutyńskiego 13 maja 1955 r. została utworzona Komisja Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka. Na jej przewodniczącego wybrano znanego działacza społecznego i kulturalnego mecenasa Kazimierza Askanasa¹⁶. Podjęte

przez komisje prace miały w sposób naukowy udokumentować 1000-letnie dzieje grodu płockiego. Wyniki badań dotyczących regionu płockiego zamierzano publikować na łamach kwartalnika, organu naukowego Komisji Badań. Tak zrodziła się myśl wydawania czasopisma „Notatki Płockie”. Pierwszy numer „Notatek” ukazał się 22 lipca 1956 r. Do dzisiaj, w ciągu 51 lat edycji, ukazało się 210 numerów kwartalnika, obecnie organu popularno-naukowego TNP, którym społecznie, od ponad 25 lat kieruje dr Wiesław Koński. W „Notatkach” ukazały się setki artykułów związanych z problematyką płocką i mazowiecką. Dzisiaj nie można by pisać historii miasta Płocka, całego Mazowsza bez uwzględnienia bibliografii płockiego kwartalnika.

Prezes Roman Lutyński na wiosnę 1957 r. złożył niefortunna propozycję zmiany nazwy stowarzyszenia na Towarzystwo Przyjaciół Nauk, a także pozostawienia badań naukowych przy Komisji Badań. Propozycje prezesa Lutyńskiego nie podobały się ogółowi członków TNP¹⁷.

Na fali odwilży październikowej w dniach 30 listopada – 1 grudnia 1956 r. odbyła się w Domu Spółdzielczym PSS w Płocku przy ul. Sienkiewicza konferencja sprawozdawczo-planująca badań regionu płockiego. Konferencję zorganizował Instytut Hi-

storii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk i Komisja Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka. W konferencji wzięło udział łącznie 150 osób, w tym około 100 osób, reprezentujących ośrodki naukowe głównie Warszawy i Łodzi. W konferencji wzięli też udział liczni działacze kultury z Płocka i Mazowsza, w tym członkowie TNP. Spośród znanych osobistości ze świata nauki byli obecni m.in. prof. dr Witold Doroszewski, prof. Aleksander Gieysztor, prof. dr Witold Hensel, prof. dr Stanisław Herbst, prof. dr Stefan M. Kuczyński, prof. dr doc. Jan Lutyński, prof. dr Zdzisław Rajewski, prof. dr Adam Wolff, prof. dr Zdzisław Zajączkowski. W konferencji wzięli też udział znani regionaliści z Płocka: mgr Stanisław Kostanecki, mgr Maria Kieffer - Kostanecka, mgr Halina Kostanecka, red. Konstanty Modliński, ks. Tadeusz Żebrowski. W konferencji wzięli też udział ks. bp dr Tadeusz - Paweł Zakrzewski co dotąd na ogół ze względów politycznych i ideologicznych nie było praktykowane.

Konferencję otworzył przewodniczący Komisji Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka, mec. Kazimierz Askanas. W pierwszym dniu konferencji, tj. 30 listopada, wygłoszono między innymi referaty:

- mgr Ryszard Cieśla – Płock – powstanie i rozwój miasta;
- mgr Jerzy Gąssowski – Wyniki badań archeologicznych w r. 1956 w Płocku;
- mgr inż. arch. Zdzisław Tomaszewski – Sprawozdanie z inwentaryzacji architektonicznej w r. 1956 w Płocku.

W drugim dniu konferencji – 1 grudnia wystuchano referatu mec. K. Askanasa, Zagadnienie badań regionalnych w Płocku, a ponadto opracowano wytyczne dla badań kompleksowych regionu płockiego.

Płocką konferencję uznano za wielkie wydarzenie naukowe, które może przełamać niezdrowe centralistyczne zapędy. Natomiast w środowisku płockim uznano konferencję za pomniejszenie roli Towarzystwa Naukowego Płockiego. Mimo że w konferencji nie brał udziału prezes Towarzystwa Roman Lutyński, obarczono go winą za taki stan rzeczy. W związku z tym Lutyński złożył rezygnację z funkcji prezesa tłumacząc się brakiem sił i podeszłym wiekiem¹⁸.

5 czerwca 1957 r. Walne Zgromadzenie członków TNP wybrało na Prezesa Towarzystwa Tadeusza Gierzyńskiego, znanego adwokata i działacza społecznego. Na jesieni wspomnianego roku (14–15 grudnia 1957 r.) zostały zorganizowane uroczyste obchody 50-lecia wznowienia działalności Towarzystwa w 1907 r. Na zwołanym Nadzwyczajnym Walnym Zgromadzeniu (15 grudnia 1957 r. Liceum Małachowskiego) poświęconym tej rocznicy

powołano po raz pierwszy po wojnie honorowych członków Towarzystwa w osobach: profesorów Tadeusza Kotarbińskiego, Józefa Chałasińskiego i Marcina Kacprzaka. Honorowym członkiem TNP został też płocczanin, wybitny poeta Władysław Broniewski. W Liceum Małachowskiego, w dawnej Szkole Wojewódzkiej Płockiej, w której w 1820 roku powstało Towarzystwo Naukowe zorganizowano uroczystą akademię i wystawę jubileuszową. Wydano też cenną pracę „Towarzystwo Naukowe Płockie 1820–1830–1907–1957. Szkice i Materiały”. Wydawnictwo to prezentuje historię TNP, postacie wielkich działaczy związanych z Towarzystwem (Aleksander Maciesza, Maria Macieszyna, Adam Grabowski, ks. Władysław Małowski, ks. Władysław Skierkowski).

Towarzystwo Naukowe Płockie pamiętało też w 1959 r. o 150. rocznicy urodzin Gustawa Zielińskiego, twórcy biblioteki skępskiej, którą w liczbie 15 tys. vol. jego syn Józef podarował Kurii płockiej, a ta w 1907 przekazała zbiory nowo powstałemu Towarzystwu Naukowemu Płockiemu.

Warto też nadmienić, że we wrześniu 1959 r. Towarzystwo było organizatorem narady 30 zagranicznych uczonych, którzy byli zainteresowani początkami Państwa Polskiego. Towarzystwo mocno włączyło się w obchody milenium chrztu Polski i początków państwa polskiego. Zorganizowano szereg odczytów i sesji związanych z Milenium Państwa Polskiego. Prezes Tadeusz Gierzyński, będąc przez wiele lat posłem na Sejm (lata 1957–1965), przyczynił się do lokalizacji Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych w Płocku. Po uruchomieniu Zakładów w 1964 r. Towarzystwo wielokrotnie korzystało z pomocy finansowej płockiej Petrochemii. Z nazwiskiem mec. Tadeusza Gierzyńskiego jest związane utworzenie w 1967 r. Mazowieckiego Towarzystwa Kultury¹⁹.

Szczególnie bogate w dokonania naukowe, popularyzatorskie oraz inwestycyjno–remontowe były lata prezesury dr. inż. Jakuba Chojnackiego. Pełnił tę funkcję w latach 1968–2002. W ciągu tych lat był niezmiernie w swoich pomysłach i ich realizacji. W omawianym czasie liczba członków naszego stowarzyszenia wzrosła z 140 w 1968 r. do 451 na koniec 1999 r. Członkowie TNP mogli realizować swoje zainteresowania i umiejętności w dwóch komisjach i 12 sekcjach Komisji Badań Naukowych. W dniu 2 czerwca 2000 r. prezes Jakub Chojnacki został zaliczony w plebiscycie „Gazety Wyborczej” w poczet najwybitniejszych Płocczan mijającego stulecia²⁰.

Za prezesury Jakuba Chojnackiego Towarzystwo było wydawcą wielu książek o tematyce mazowieckiej i płockiej.

Najważniejsze z nich to:

- Kazimierz Askanas, *Brązowe Drzwi Płockie w Nowogrodzie Wielkim*, Płock 1971;
- *Dzieje Płocka*, praca zbiorowa pod red. Alek-

9 października 1995 r. Sesja naukowa w Sali im. Tadeusza Gierzyńskiego na temat: „Maria i Aleksander Macieszowie”. W 50. rocznicę śmierci Aleksandra Macieży
Fot. Zbigniew Kryda

- Sandra Gięsztor, I wyd. 1973, II wyd. 1978;
- Kazimierz Askanas, *Sztuka Płocka*, I wyd. 1974, II wyd. 1985, III wyd. 1991;
- *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka, t. I–1065–1495*, Płock 1975, t. II –1495–1586, Warszawa 1987, wydała Stella Maria Sza-cherska;
- Jakub Chojnacki, *Petrochemia a rozwój Płocka*, I wyd. 1976, II wyd. 1977;
- *Materiały do dziejów Ziemi Płockiej. Z archiwaliów diecezjalnych płockich XVIII wieku*, zebrał i do druku przygotował ks. Michał Marian Grzybowski, Płock, t. I–1981–t. XII - 2000;
- *Dzieje Gostynina i ziemi gostynińskiej*. Praca zbiorowa pod red. Mariana Chudzyńskiego, Płock – Warszawa 1990;
- Tomasz J. Gałązka, T. Kowalewski, Płock (trzyjęzyczny kolorowy album), Płock 1993;
- *Księga ławnicza miasta Płocka 1498–1517*. Opracowała Danuta Poppe, Warszawa 1995;
- Tomasz Bodal, *Towarzystwo Naukowe Płockie w latach 1945–1995*, Płock 1995;
- Jerzy Stefański, *Płock od A do Z*, Płock 1995;
- *Poezje zebrane Władysława Broniewskiego*, t. I–IV. Opracowanie Feliksi Lichodziejewskiej, Płock–Toruń 1997;
- Antoni Jelec, *Polegli na polu chwały. Żołnierze płocki polegli w drugiej wojnie światowej*, Płock 2000;
- *Dzieje Płocka, t. I Historia miasta do 1793 roku*. Praca zbiorowa pod red. Mariana Kallasa, wyd. III, Płock 2000²¹.

Towarzystwo Naukowe Płockie za czasów prezesury Jakuba Chojnackiego zorganizowało wiele sesji naukowych i popularnonaukowych, a wśród nich:

- ~ 12 października 1968 r. sympozjum *Zamek płocki i problemy jego rekonstrukcji*;
- ~ 4 czerwca 1969 r. sympozjum *Problemy architektonicznego zagospodarowania Wzgórza Zamkowego w Płocku*;
- ~ 13-14 czerwca 1973 r. sesja naukowa *Koper-*

nik i jego kraj;

- ~ 20 października 1973 r. sesja popularno–naukowa *Komisja Edukacji Narodowej i jej szkoła w Płocku (1773–1973)*;
- ~ 20 sierpnia 1985 r. sesja naukowa *Bolesław III Krzywousty – w 900 rocznicę urodzin* z udziałem mgr Stanisława Kostaneckiego, prof. dr Gerarda Labudy, prof. dr Włodzimierza Szafrąńskiego;
- ~ 5 września 1987 r. sesja naukowa *750. rocznica lokacji miasta Płocka (1237)* z udziałem prof. dr Włodzimierza Szafrąńskiego, prof. dr Henryka Samsonowicza, prof. dr Krzysztofa Kuczyńskiego oraz ks. mgr Tadeusza Żebrowskiego;
- ~ 28 lutego 1995 r. inauguracja obchodów 500–lecia województwa płockiego w klasztorze Salezjanów w Czerwińsku z udziałem Towarzystwa Naukowego Płockiego;
- ~ 11 grudnia 1996 r. sesja naukowa *W 150. rocznicę urodzin Henryka Sienkiewicza. W hołdzie wielkiemu pisarzowi*. W sesji wzięła udział Maria Sienkiewicz, wnuczka pisarza i Barbara Wachowicz, autorka książek o Sienkiewiczu;
- 25 listopada 1999 r. wieczór pamięci ku czci Fryderyka Chopina (1810–1849), w 150. rocznicę śmierci wielkiego kompozytora z udziałem młodych artystów rodem z Gostynina Joanny i Jarosława Domagałów, znawców pieśni i muzyki epoki Chopina;
- 5 kwietnia 2001 r. sesja naukowa na temat: *W 80. rocznicę odznaczenia Płocka Krzyżem Walecznych przez Naczelnika Państwa Marszałka Józefa Piłsudskiego 10 kwietnia 1921r.* z udziałem prof. dr Janusza Szczepańskiego z Wyższej Szkoły Humanistycznej im. Aleksandra Gięsztor z Pułtusk;
- 25 października 2001 r. *Wieczór pamięci Cypriana Kamila Norwida w 180. rocznicę urodzin (1821–2001)* z referatami prof. dr Zbigniewa Sudolskiego z Uniwersytetu Warszawskiego i mgr Danuty Rychlewskiej przewodniczącej Sekcji Filologicznej TNP;
- 20 marca 2002 r. odbyła się interesująca sesja naukowa *Pałace i dwory powiatu płockiego dziedzictwem narodowym*. Referaty wygłosili: mgr Ewa Jaszczak, dyrektor Wojewódzkiego Oddziału Ochrony Zabytków – *Pałace i dwory Płocka i powiatu płockiego – refleksje konserwatora zabytków*; dr hab. Anna Maria Stogowska – *Dwory i dworki na Mazowszu Płockim i ich spuścizna w zbiorach TNP*; dr Marian Chudzyński – *Stubice Mikorskich, Potockich i Grzybowskich*; inż. Tadeusz Osieński, wielki miłośnik zabytków, dziś już nieżyjący – *Moje ulubione pałace i dwory powiatu płockiego*. Podczas sesji wyświetlono film

Zarząd TNP na Cmentarzu Żołnierzy Polskich na Monte Cassino w dniu 15 kwietnia 1994 r. Fot.: Archiwum

mgr Alicji Zbyszewskiej – *Pałace i dwory powiatu plockiego*²².

W ostatnich latach prezesury dr. inż. Jakuba Chojnackiego w sali wystawowej Działu Zbiorów Specjalnych przy placu Narutowicza 8 oraz w budynku głównym Biblioteki im. Zielińskich „Pod Opatrznością” przy placu Narutowicza 2 zorganizowano wiele interesujących wystaw, przeważnie związanych z obchodami rocznic wielkich polskich pisarzy. Tak np. w grudniu 1996 r. gościła u nas wystawa ze zbiorów Muzeum Literatury w Warszawie „Henryk Sienkiewicz (1846–1916) - „Dla pokrzepienia serc”; w grudniu 1997 r. – wystawa jubileuszowa „Władysław Broniewski (1897–1997); w listopadzie 1998 r. – „My z Niego wszyscy...”. W 200 rocznicę urodzin Adama Mickiewicza (1798–1855)²³.

Przypomnieć należy, że staraniem Zarządu TNP i jego ówczesnego prezesa Jakuba Chojnackiego w Katedrze Płockiej zawisła 23 listopada 1981 r. wierna kopia w brązie „Drzwi Płockich” z XII w. Oryginał znajduje się w Nowogrodzie Wielkim²⁴.

Koniec XX wieku charakteryzował się też dynamicznym wzrostem bazy lokalowej Towarzystwa. W 1976 r. został oddany do użytku po generalnym remoncie dom „Pod Opatrznością” przy placu Narutowicza 2. Znalazła w nim nową siedzibę Biblioteka im. Zielińskich. W dniu 3 czerwca 1990 r. (w 170 rocznicę powstania TNP) przy placu Narutowicza 8 została oddana po kapitalnym remoncie XIX oficyna dla potrzeb Działu Zbiorów Specjalnych Biblioteki im. Zielińskich. Od 2003 r. w dużej sali oficyny odbywają się wszystkie odczyty, spotkania i sesje naukowe. W 1996 r. oddano do użytku historyczną inwestycję – nowy gmach o powierzchni 3 tys. m² dla potrzeb Biblioteki im. Zielińskich. O randze nowego budynku świadczy fakt, że w jednej tylko z jego sal urządzono nowoczesny magazyn, do którego ze „starej biblioteki” przeniesiono 160 tys. książek²⁵.

Warto też dodać, że Zarząd TNP i członkowie Sekcji Historycznej za czasów prezesury Jakuba

Chojnackiego odbyli około 30 wycieczek naukowych w różne miejsca historyczne Mazowsza i Polski.

Osiągnięcia naukowe i popularyzatorskie Towarzystwa za czasów prezesa Jakuba Chojnackiego (lata 1968–2002) nie byłyby możliwe bez szerokiej współpracy z wieloma placówkami naukowymi i regionalnymi w kraju i zagranicą. Korzystaliśmy z pomocy naukowej i doradztwa Uniwersytetu Warszawskiego, Instytutu Historii PAN, Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie i wielu innych. Bliższe kontakty łączą nasze Towarzystwo z Mazowieckim Towarzystwem Kultury i Mazowieckim Ośrodkiem Badań Naukowych MTK w Warszawie.

Wszystko to, co dobrego zrobiliśmy dla dobra nauki i kultury Płocka i Mazowsza – dzieło się przy życzliwym wsparciu Komitetu Badań Naukowych w Warszawie.

Nie zapominajmy też o życzliwej pomocy Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN, a także o dużej życzliwości władz miejscowych, Rady Miasta Płocka i Urzędu Miasta Płocka z dawnym Prezydentem Płocka Stanisławem Jakubowskim i obecnym Mirosławem Milewskim. Warto w tym miejscu podkreślić, że wielu członków Towarzystwa Naukowego Płockiego uważa lata prezesury dr. inż. Jakuba Chojnackiego za lata złote w historii Towarzystwa.

Niestety w naszej działalności doznaliśmy też wielu niepowodzeń. Jedną z nich było III wydanie „Dziejów Płocka” (t. I) pod red. Mariana Kallasa. Mo-

Nowo wybrany w dniu 30 marca 1998 r. Zarząd TNP na dziedzińcu Towarzystwa, na tle wspaniałych zabytków płockiego Wzgórza Tumskiego Fot.: Archiwum

3 marca 2005 r. Spotkanie w Towarzystwie Naukowym Płockim z Wicemarszałkiem Senatu RP - Kazimierzem Kutzem. Od lewej: Prezes TNP prof. ndzw. dr hab. inż. Zbigniew Kruszewski

nografia ukazała się bez wykresów i ilustracji, co stanowi fakt zupełnie niezrozumiały w dzisiejszych czasach²⁶.

Podczas Walnego Zgromadzenia Towarzystwa Naukowego Płockiego w dniu 25 marca 2002 roku nastąpił wybór nowego Zarządu TNP. Nowym prezesem Zarządu został dr hab. inż. Zbigniew Kruszewski, kanclerz Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica, senator RP, zaś długoletni prezes Zarządu dr inż. Jakub Chojnacki został Honorowym Prezesem TNP. Nastąpiły też duże zmiany osobowe w składzie Zarządu. Mimo tych zmian, nowy Zarząd pod kierunkiem nowo wybranego Prezesa Zbigniewa Kruszewskiego stara się w swojej pracy pogłębiać to, co było dobre w naszej dotychczasowej działalności. Głównym zadaniem Zarządu na najbliższe lata jest w miarę możliwości opracowanie nowych form działalności i ich pełna realizacja. W ostatnich latach prezesury dr inż. Jakuba Chojnackiego Towarzystwo Naukowe Płockie koncentrowało się głównie na inwestycyjnej sferze działalności. Działalność ta zaowocowała wspaniałą rozbudową Biblioteki im. Zieliń-

skich. Nowy Zarząd stara się natomiast większą uwagę zwracać na prace badawcze, wydawnicze i popularyzatorskie dotyczące Mazowsza Płockiego i samego Płocka²⁷.

Towarzystwo Naukowe Płockie pod nowym kierownictwem mocno się zaangażowało na rzecz wejścia Polski w skład Unii Europejskiej. Społeczność naszego Towarzystwa jest przekonana, że naród polski może wnieść do Unii wiele wartości, które wynikają z bogatej historii Mazowsza Płockiego, a świadczą o naszych powiązaniach historycznych i kulturalnych z krajami Europy Zachodniej. Naszemu zbliżeniu do państw Unii Europejskiej miał służyć cykl imprez „Europa jaką lubimy”. Cykl imprez został zainaugurowany 30 stycznia 2004 r. wieczorem pt. „Impresje hiszpańskie”, 20 lutego tego roku odbył się wieczór poświęcony Edith Piaf, legendzie francuskiej piosenki w wykonaniu Joanny Rawik. 20 marca prof. dr hab. Antoni Rajkiewicz wygłosił interesujący odczyt na temat: „Kondycja społeczeństwa polskiego przed wejściem do Unii Europejskiej”. 28 września odbyła się piękna impreza Viva Italia. Najpiękniejsze włoskie utwory

zaśpiewała Joanna Nycz z zespołem muzycznym. Interesujące zapowiedzi do każdego utworu przygotowała Anna Brząkańska. Dwa ostatnie spotkania z cyklu Europa jaką lubimy w 2004 r. dotyczyły: 16 listopada – Irlandia – Zielona Wyspa i 6 grudnia – spotkanie na temat – Przygody dobrego wojaka Szwejka²⁸. W naszej działalności popularyzatorskiej dominuje nadal tematyka mazowiecka i płocka. Oto przykłady z roku 2006: 7 lutego w siedzibie Towarzystwa Naukowego Płockiego odbyła się promocja książki Michała Trubasa pt. *Ziemia płocka w wojnach XIX i XX wieku* (Płock 2006 r.). 8 lutego ks. prof. dr hab. Michał Grzybowski wygłosił odczyt o pierwszym prezesie naszego Towarzystwa Adamie Michale Prażmowskim, biskupie płockim. 20 czerwca tegoż roku Marszałek Województwa Mazowieckiego Adam Struzik wygłosił interesujący odczyt na temat – *Dylematy rozwoju województwa mazowieckiego*. Marszałek mówił między innymi o wzroście znaczenia województwa mazowieckiego po wejściu Polski do Unii Europejskiej. We wrześniu (25) miała miejsce promocja książki Cezarego K. Święckiego *Kultura literacka Płocka w średniowieczu*.

W 2005 r. dużym zainteresowaniem cieszył się cykl spotkań Thesaurus Libri. W ramach tego cyklu były prezentowane najcenniejsze dzieła ze zbiorów Biblioteki im. Zielińskich TNP.

25 stycznia 2005 r. odbyła się jako pierwsza prezentacja *Boskiej komedii* Dantego. Powyższe spotkanie stanowiło jednocześnie inaugurację obchodów roku jubileuszowego 185-lecia Towarzystwa Naukowego Płockiego. 24 lutego miała miejsce prezentacja Atlasu Henricusa Hondiusa (z lat 1631–1634), 17 marca zaprezentowano *Artis mognae artileriae...* Kazimierza Siemienowicza z 1650 r., 22 kwietnia pokazano i omówiono wspaniałe dzieło *De revolutionibus orbium coelestium* Mikołaja Kopernika z 1543 r., 23 maja miała miejsce prezentacja Statutu Jana Łaskiego z 1506 r.

Również drugi cykl spotkań Thesaurus Homini cieszył się dużą frekwencją członków TNP i zaproszonych gości. W cyklu tym wystąpili honorowi członkowie TNP: prof. dr hab. Antoni Rajkiewicz, prof. dr hab. inż. Marek Dietrich, bp płocki prof. dr hab. Stanisław Wielgus i prof. dr hab. Henryk Samsonowicz²⁹.

W ostatnich latach ożywiła się też działalność wydawnicza Towarzystwa. Zostały wydane cenne pozycje książkowe:

Dzieje Sierpca i ziemi sierpeckiej pod red. M. Chudzyńskiego, Sierpc 2003 (wydało Towarzystwo Naukowe Płockie Oddział w Sierpcu i Urząd Miejski w Sierpcu), Wiktora Łyjaka, *Organy na Mazowszu w diecezji płockiej od XIV wieku do 1818 roku*, Płock 2005, *Skarby Towarzystwa Naukowego Płockiego*, Płock 2005 (wydano z okazji 185. rocznicy

20 czerwca 2005 r. Zarząd TNP po spotkaniu z członkami Oddziału TNP w Wyszogrodzie. Drugi od lewej Starosta Płocki - Michał Boszko
Fot.: Archiwum

kiego, Płock 2005 (wydano z okazji 185. rocznicy powstania TNP), *Dzieje Płocka*, t. 2, III wydanie pod red. Mirosława Krajewskiego *Dzieje miasta w latach 1793–1945*, Płock 2006, *Płocczanie znani i nieznan*, słownik biograficzny, t. II, Płock 2007, w opracowaniu Andrzeja Jerzego Papierowskiego i Jerzego Stefańskiego, Jerzego Damrosza, *Ojczyzna i jej regiony*, Płock – Warszawa 2007 wspólnie ze Szkołą Wyższą im. Pawła Włodkowica i *Poczet Prezesów Odrodzonego Towarzystwa Naukowego Płockiego 1907–2007 Stulecie reaktywowania TNP*. Od 1968 roku ukazują się coroczne Sprawozdania z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego, które są dokładną kroniką z działalności naszego Stowarzyszenia naukowego. W ubiegłym roku minęło 50 lat od ukazania się pierwszego numeru „Notatek Płockich” organu naukowego Towarzystwa Naukowego Płockiego. Do chwili obecnej ukazało się 210 numerów tego pisma.

Od 1970 r. istnieje przy Towarzystwie Naukowym Płockim Seminarium doktoranckie. Przez 30 lat jego kierownikiem był prof. dr Antoni Rajkiewicz, obecnie prowadzi je prof. dr hab. Mirosław Krajewski. Do tej pory 26 uczestników Seminarium uzyskało stopień naukowy doktora.

W 2006 r. powołano przy Towarzystwie Fundację Odnowy Zabytków Płocka im. Bolesława Krzywoustego. Celem Fundacji będzie pozyskiwanie i gromadzenie środków finansowych na rewaloryzację płockich zabytków.

Na zakończenie warto jeszcze nadmienić, że Towarzystwo Naukowe Płockie posiada trzy zamiejscowe oddziały w Wyszogrodzie (rok powstania 1969), Sierpcu (1969) i w Łęczycy (1977). Dwa ostatnie oddziały wydały ostatnio obszernie monografie swoich miast, tj. Sierpca i Łęczycy.

24 maja 2006 r. Uroczystość nadania Członkostwa Honorowego Towarzystwa Naukowego Płockiego druhowi Wacławowi Milke. Po prawej: Prezes TNP prof. ndzw. dr hab. inż. Zbigniew Kruszewski

Jak wynika z powyższego przeglądu minione stulecie w dziejach TNP było na ogół pomyślne (z wyjątkiem II wojny światowej i pierwszych lat Polski Ludowej 1945–1956). W tym okresie TNP miało 5 prezesów, a od 2002 r. kieruje działalnością naszego Stowarzyszenia z dużym sukcesem szósty – prof. dr hab. inż. Zbigniew Kruszewski. Każdy z

nich na miarę swoich możliwości starał się realizować statut i założenia programowe. Każdy też zapisał na swoim koncie wymierne osiągnięcia, jak również pewne porażki. W sumie stuletnia działalność naszego Stowarzyszenia jest pozytywnie oceniana. Trzeba też podkreślić, że stuletnia działalność Towarzystwa Naukowego Płockiego na trwałe wpisała się w historię nauki i kultury miasta Płocka³¹.

PRZYPISY

¹ Historię Towarzystwa Naukowego w Płocku z lat 1820–1830 omawiają między innymi następujące opracowania: W. Rolbiecki, *Towarzystwo Naukowe Płockie przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej (1820–1830)*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1969; ks. Michał M. Grzybowski, *Biskup Adam Michał Prażmowski (pierwszy prezes Towarzystwa z lat 1820–1830 - przyp. autora M.Ch.)*, Płock 1995; Anna M. Stogowska, *Rola intelektualna i kulturotwórcza Towarzystwa Naukowego Płockiego w latach 1820–1830, 1907–1939*, Płock 1998; Anna M. Stogowska, *Wincenty Hipolit Gawarecki (1788–1852) – historyk regionalista*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1996, t.II, s. 107–116; Marian Chudzyński,

180 lat Towarzystwa Naukowego Płockiego – w służbie regionu i kraju, „Notatki Płockie” 2000, nr 2/183, s. 11–18.

² A. Brykczyński (pseud. Gwiazdźcic), *Kilka słów o Towarzystwie Naukowym Płockim*, „Korespondent Płocki” 1878, nr 45–47. Artykuł nie jest podpisany, ale przez wielu autorów przypisywany jest ks. Brykczyńskiemu.

³ *Towarzystwo Naukowe w Płocku (Notatka historyczna)*, „Echa Płockie i Łomżyńskie” 1902, nr 71 z 3 września.

⁴ Stefan Gorski, *Towarzystwo Naukowe Płockie (1820–1830)*, „Przegląd Historyczny” 1906, t.3, z.1, s. 258–275; z.3, s. 406–430.

⁵ M. Chudzyński, *Aleksander Maciesza na syberyjskiej ziemi* [w:]

- Dr Aleksander Maciesza (1875–1945) w 130. rocznicę urodzin i 60. rocznicę śmierci, Płock 2006, s. 11–19; Tenże, *Dr Aleksander Maciesza. Zasłużony Prezes Towarzystwa Naukowego Płockiego w latach 1907–1945*, Płock 2000, s. 3–16; Michał M. Grzybowski, *Prezisi Towarzystwa Naukowego Płockiego i ich rola w upowszechnianiu kultury i nauki*, „Notatki Płockie” 2002, nr 3/192, s. 25–2; Anna M. Stogowska, *Aleksander Maciesza jako prezes Towarzystwa Naukowego Płockiego w latach 1907–1945*, [w:] *Dr Aleksander Maciesza (1875–1945) ...* s. 51–58; Maria Kieffer, *Zarys dziejów Towarzystwa Naukowego Płockiego*, [w:] *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820–1830 – 1907–1957. Szkice i Materiały*, Płock 1957, s. 25–28; S. Kostanecki, *Aleksander Maciesza płocki działacz naukowy i społeczny* (pozycja jak wyżej), s. 88–91.
- ⁶ Anna M. Stogowska, *Aleksander Maciesza (1875–1945) teoretyk regionalizmu polskiego*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1996, t. II, s. 117.
- ⁷ M. Chudzyński, *Dr Aleksander Maciesza. Zasłużony Prezes Towarzystwa Naukowego Płockiego...* s. 17–18; Barbara Konarska-Pabiniak, *Szkolnictwo płockie w okresie niewoli narodowej (1793–1918)*, [w:] *Dzieje Płocka*, t. II pod redakcją Mirosława Krajewskiego, Płock 2006, s. 231.
- ⁸ M. Chudzyński, tamże, s. 18.
- ⁹ Tamże, s. 20; Anna M. Stogowska, *Aleksander Maciesza jako prezes Towarzystwa Naukowego Płockiego ...* s. 72.
- ¹⁰ Zob. Wstęp do *Przewodnika po Płocku* M. Macieszyny i A. Macieszy, Płock 1922.
- ¹¹ M. Chudzyński, tamże, s. 32–34; A. Maciesza, *Regionalizm i jego najbliższe zadania na terenie województwa warszawskiego*, [w:] *Opisy powiatów a studia nad stosunkami województw, jako jednostek regionalnych*, Płock 1928, s. 10, 41.
- ¹² A. Maciesza, tamże, s. 37; R. Meissner, *Wartość dorobku intelektualnego Aleksandra Macieszy*, [w:] *Rola Aleksandra Macieszy w rozwoju medycyny polskiej*, Warszawa 1979, s. 51.
- ¹³ Anna M. Stogowska, *Biblioteka Towarzystwa Naukowego Płockiego*, „Studia o bibliotekach i zbiorach polskich”, t. 6, Toruń 1994, s. 103–10; M. Chudzyński, tamże, s. 41; Anna M. Stogowska, *Kultura i życie artystyczne Płocka w latach 1918–1939*, [w:] *Dzieje Płocka*, t. II, III wyd. pod redakcją Mirosława Krajewskiego, Płock 2006, s. 620–621, Maria Kieffer, *Zarys dziejów Towarzystwa Naukowego Płockiego...* s. 39–45.
- ¹⁴ A.M. Stogowska, tamże, s. 74.
- ¹⁵ Ks. M.M. Grzybowski, *Prezisi Towarzystwa Naukowego Płockiego...* „Notatki Płockie” 2002, nr 3/192, s. 27.
- ¹⁶ A.M. Stogowska, *Roman Lutyński (1887–1968)* [w:] *Poczet Prezesów ...* s. 26.
- ¹⁷ Tamże.
- ¹⁸ Tamże; *Konferencja sprawozdawczo-planująca badań regionu płockiego w Płocku 30 XI–1 XII 1956 r.*, „Notatki Płockie” 1957, nr 3/4.
- ¹⁹ Ks. Michał M. Grzybowski, *Prezisi Towarzystwa Naukowego Płockiego ...* s. 28; Tenże, *Tadeusz Gierzyński (1905–1968)*, [w:] *Poczet Prezesów...* s. 27–29; T. Bodal, *Towarzystwo Naukowe Płockie w latach 1945–1995*, Płock 1995, s. 49–50.
- ²⁰ Ks. Michał M. Grzybowski, *Prezisi Towarzystwa Naukowego Płockiego...* s. 28–30; M. Chudzyński, *180 lat Towarzystwa Naukowego Płockiego...* s. 15–17; Tenże, *Jakub Chojnacki (1922–2006)*, [w:] *Poczet Prezesów...* s. 30–38.
- ²¹ Wykaz wydanych pozycji książkowych sporządzono na podstawie rocznych „Sprawozdań z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego” za lata 1971–2000.
- ²² Wykaz sesji naukowych i popularnonaukowych zorganizowanych w Towarzystwie Naukowym Płockim sporządzono na podstawie rocznych „Sprawozdań z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego” za lata 1968–2002.
- ²³ Dokładny wykaz okolicznościowych wystaw znajdzie Czytelnik w rocznych „Sprawozdaniach z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego”.
- ²⁴ *Dr inż. Jakub Chojnacki ma siedemdziesiąt lat*. Autorzy: Marian Chudzyński, Jerzy Stefański. Płock 1992, s. 8–11.
- ²⁵ M. Chudzyński, *180 lat Towarzystwa Naukowego Płockiego...* s. 16.
- ²⁶ W. Koński, *Towarzystwo Naukowe Płockie na początku XXI wieku – szanse i zagrożenia*, „Problemy Społecznego Ruchu Naukowego” 2001, nr 3–4, s. 135.
- ²⁷ Z. Kruszewski, *O dorobku Towarzystwa Naukowego Płockiego po odnowieniu działalności (1907–2007)*, „Notatki Płockie” 2007, nr 1/210, s. 6.
- ²⁸ Tamże, s. 6; Zob. też „Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego za rok 2004”, Płock 2005, s. 60–73.
- ²⁹ „Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego za rok 2005”, Płock 2006, s. 53–78.
- ³⁰ Tamże, za rok 2006, s. 145.
- ³¹ Wyrazem uznania dla 100-letniej działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego są przyznane Towarzystwu liczne odznaczenia państwowe i nagrody regionalne.